

Pápai Páriz szótárának két francia forrása.

MELICH JÁNOS a magyar szótárirás történetéről írt alapvető munkájában kellőképpen átbüvárolta és méltatta PÁRIZ szótárának (Lőcse, 1708) magyar nyelvi anyagát (A magyar szótáriróadalom. Bp. 1907., NyF. 46, 168—181). Ugyancsak MELICH JÁNOS kezdte meg a PÁPAI PÁRIZ-féle szótár összehasonlítását a magyar forrásokkal: egyfelől SZENCZI MOLNÁR Dictionariumával (i. m. 181), másfelől a COMENIUS-TSAHOLCI-BIHARI-féle Index vocabulorum-mal, valamint WENDELINUS Medulla Latinitatis-ával (i. m. 180—181).

Az alábbiakban Páriz szótárának két olyan forrására mutatok reá, melyek MA. mellett a szótár főforrásainak tekinthetők, amennyiben aránylag kevés azon adatok száma, melyek e két forrásból nem mutathatók ki. E két forrással való összevetés nyomán a MOLNÁR-féle Dictionarium fölhasználásának módjára is érdekes világ derül.

PÁRIZ szótárának bevezetésében nem nevezi meg pontosan a forrásait, csak általánosságban utal rájuk a következő mondattal: „Contuli Lexica, quae haberi poterant optima, Latino-Gallicum Regium utrumque, Latino-Anglicum itidem Regium et Latino-Germanica aliquot, inprimis Fontem Latinitatis Corvini in consilium adhibui.” (Ad Lectorem. Praefatio.) E mondatból nem tudjuk meg pontosan, melyik az a két latin-francia 'királyi' szótár s az a latin-angol 'királyi' szótár, melyeket abban az időben legjobbaknak tartottak. Bizonyára azért nem nevezi meg ezeket pontosabban, mert erre nem volt szükség. Az akkori szakemberek előtt közönségesen ismert szótárakról volt szó.

Sikerült kiderítenem, hogy a két latin-francia 'királyi' szótár két XVII. századi francia jezsuita szerzetesnek: FRANÇOIS POMBY-nak és GUY TACHARD-nak a maga korában igen népszerű és elterjedt szótára. A kettő közül különösen TACHARD szótárát aknázza ki jobban PÁRIZ, mint az összehasonlításból kiderül.

FRANÇOIS POMBY (változatai: POMAY, POMAI) neve nem ismeretlen a magyar művelődéstörténetben. Kitűnő latin stilisztikai tankönyveit:

a *Syntaxis Ornata*-t,¹⁾ a *Flos Latinitatis*-t²⁾ magyarra (és németre stb.) átdolgozva a nagyszombati, budai, kolozsvári és zágrábi nyomdák ismételt kiadták s a magyar iskolák országszerte használták.

E kiadványok magyar nyelvi anyaga nemcsak magyar stilsztika-történeti szempontból érdekes, amennyiben az ismeretlen átdolgozó külön fejezetben foglalkozik az *ungarismusokkal* és számos magyaros szólást jegyzett fel (vö. BALLAGI: Régi magyar nyelvünk és a Nyelvtörténeti Szótár, 405), hanem szókinccs tekintetében is figyelemreméltó. Szótártörténeti szempontból talán nem fölösleges megemlíteni, hogy a *Flos Latinitatis* magyar nyelvű értelmezései közt olyanok is vannak, melyek szószerint egyeznek PÁPAI PÁRIZ (1708) szótárának tolmácsolásaival. Pl. PÁRIZnál: *Equus vacuus: Vezeték, Kész ló, mellyen ember nem ül* (595). POMEY *Flos Latinitatis*ának 1745-iki kiadásában: *Equus vacuus. Liv. Vezeték kész ló, mellyen ember nem ül* (178). PÁRIZnál: *Ingravescit annona: Drágódik a' búza* (315). POMEYNél: *Ingravescit annona: Drágódik a búza* (203). PÁRIZ: *Non possum, quin exclamem: Nem lehet, hogy ki-ne fakadjak* (448). POMEY: *Non possum, . . . quin exclamem . . . Nem lehet, hogy ki ne fakadjak* (247).

Az előbb mondottakhoz hozzá kell tennünk, hogy BARÓTI SZABÓ DÁVID érdemes stilsztikai gyűjteménye: a *Magyarság virági* nemcsak címében, hanem céljában és elrendezésében is a *Flos Latinitatis* hatására mutat.

FRANÇOIS POMEY (1618—1673) életéről említsünk meg annyit, hogy már fiatalon belépett a jezsuita rendbe és különböző kollegiumokban humaniorákat meg retorikát tanított, majd Lyonban tanulmányi felügyelő lett s itt is halt meg. (Vö. *Biographie Universelle, Ancienne et Moderne. A Paris, 1823. Tome 35, 278.* — C. SOMMERVOGEL, *Bibliothèque de la Comp. de Jésus. 1895. Tome VI, 971—990.*) Főműve nagy latin és francia szótára: *Dictionnaire Royal des Langues Françoise et Latine*. Lyon, 1664. Későbbi bővített kiadása u. o.

¹⁾ *Syntaxis Ornata, seu de tribus latinae linguae virtutibus, puritate, elegantia, copia. In usum mediae et supremae grammaticae classis studiosorum. 8°+146 l. Tyrnaviae, 1745.* — Kolozsvár, 1748. — (A *Flos Latinitatis*-szal együtt) 1754. — 1773. — Budae, 1792. — 1798. — Első francia kiadása: Lyon, 1665.

²⁾ *Flos Latinitatis, ex auctorum latinae linguae principum monumentis excerptus et tripartito verborum, nominum, particularum ordine et indice, in hunc digestus libellum. 8°+487 l. Tyrnaviae, 1745.* — 1754. — Zagrabiae, (év n.). — Budae, 1834. — Első francia kiadása: Lyon, 1666 v. 1665.

1676, majd 1704. 1700-ban a német nyelvvel megbővítve is kiadják Frankfurtban. Ez a kiadás érdekel bennünket főképen, mert PÁRIZ ezt használta. A német kiadás címe: *Le Grand Dictionnaire Royal, I. François-Latin-Alleman, II. Latin-Alleman-François, III. Alleman-François-Latin, cidevant composé par le R. P. FRANÇOIS POMAI, de la Comp. de Jesus, l'un des plus-eloquens hommes de son tems, et presentement, Selon le stile et l'ortografe d'aujourd'hui, Purgé d'une infinité de fautes d'impression qui s'y étoient glissées, considerablement augmenté et enrichi de nouveau, non seulement D'un grand nombre de mots François nouvellement introduits, sur tout de Termes des Arts et des sciences, d'Expressions elegantes et naives, et de Sentences remarquables, mais encore accompagné de cinquante descriptions de diverses choses tout-a-fait admirables, et D'un petit Traitté fort-curieux de la Venerie et de la Fauconnerie De sorte que les Orateurs tant Latins que François et Allemands trouvent ici ce qu'ils auroient beau chercher ailleurs. EDITION TROISIEME Avec Privilege de sa Majesté Imperiale et de son Altesse Elector. de Saxen. A Francfort sur le Mein. Imprimé aux dépens de JEAN MELCHIOR BENCARD. PAR JEAN PHILIPPE ANDRÉ. L'AN de Grace MDCC. — A latin-francia-német rész címe: *Magnum Dictionarium Regium. Latino Gallico-Germanicum.**

A kolozsvári református kollégium könyvtárában e szótárnak éppen az a példánya van meg, mely a PÁPAI PÁRIZ tulajdona volt, s így az összehasonlítást e példány alapján tettem meg, melyből PÁRIZ is dolgozott. A könyv előzéklapján PÁRIZ kézírásával a következő sorok vannak följegyezve: „Muneri datum ab Illustrissimo Dño Dño Comite Laurentio de Pekri, Viennâ feliciter reduce, Anno 1702. in posfessione sua Ozd.“ E soroktól jobbra szintén PÁRIZ kézírásával: „Ce livre appartient (!) a François Pariz de Pape (!), Docteur en Medecine. D'oevre (!) et de verité.“ Naplójából is ismeretesek a Petrőczi-családnak tett orvosi szolgálatai (*Pápai Páriz Ferenc naplója. IK. II, 510*). PÁRIZT jóemberei közé számítja mind Petrőczi Kata Szidónia, mind férje: a híres kuruc generális gróf Pekri Lőrinc. A küüllőmegyei Ózdon, Petrőczi Kata Szidónia kedves tartózkodási helyén PÁRIZ gyakran megfordulhatott mint orvos és mint a ház barátja egyaránt (vö. DR. ILLYÉS GÉZA, *Báró Petrőczy Kata-Szidónia. Református Család, Kolozsvár, 1932, IV. évf. 39—40*). Mindenesetre jellemző adat a korra nézve is, Pekri Lőrinc háztájára is, hogy egy 1700-ban Frankfurtban megjelent nagyterjedelmű latin, francia

és német szótárt egy erdélyi magyar főúr 1702-ben már ajándékol adhat egy tudós professzor barátjának.

E szótár PÁRIZ többi könyveivel és kézírataival együtt 1763-ban PÁPAI PÁRIZ ANDRÁS kolozsvári orvosnak, a szótáríró fiának hagyatékából került a kolozsvári református kollégium könyvtárába. Ez volt tehát egyike annak a két szótárnak, melyről PÁRIZ szótára előszavában így emlékezik meg: (*Lexicon*) *Latino-Gallicum Regium utrumque*. POMEY előszavából: *Avis au Lecteur* azt is megtudjuk, miért *regium*, királyi az ő nagy szótára. „*Royal*, par ce qu'il a eu l'honneur d'être dedié, la premiere fois qu'il parut, à la personne Royale de Monseigneur le Dauphin; et que je n'ay point trouve de surnom plus commode pour le distinguer des autre Dictionnaires de ce temps.“ POMEY szótára azok közé a kiváló jezsuita tankönyvek közé tartozott, melyek XIV. Lajos fia: a *dauphin* számára készültek.

A POMEY szótár népszerűségének magyarázata gazdag frázisgyűjteménye. Nem elégszik meg a szavak tolmácsolásával, hanem az egyes szavak használatát, stilisztikai értékét a latin klasszikus írók műveiből merített frázisokban, kifejezésekben, példamondatokban igyekszik szemléltetni.

Lássunk most tanulság kedvéért néhány párhuzamos helyet POMEY és PÁRIZ szótárából szembeállítva PÁRIZ szövegét POMEY szótárának megfelelő helyével. A forrásidézetekben rövidség kedvéért a frankfurti kiadás német tolmácsolásait mellőzöm.

POMEY :

Badius, color, Non. *Baye*.
Equus badius, *Un cheval de poil rouge, ou un cheval bai*.

Badizo, as, *pour* Vadizo, Plaut. *Al-ler, marcher*.

bipedalis, c. Caes. *Qui a deux piés de long, ou de large, de deux piés*.
Homo moduli bipedalis. Hor. *Une homme de deux piés de haut. Vn homme de basse naissance*.

Demoveo, es, demovi, tum, ere. Ter. Cic. *Mouvoir d'une place. Remuer d'un lieu*.

PÁRIZ :

Bād̄ius, a, um: *Ge/ztenye-sz̄n*.
Equus badius: *Setét pej ló*.

Bād̄izo, āre: Gr. *Mégyek*. (Plaut.)

Bīpēdālis, le: *Két lábni, Két lábnyomni*. Bipedalis moduli homines: *Semmire kellő apró emberek*

Dēmōveo, mōvi, mōtum, ēre: *Má-suvá mozdítom, Elfordítom*.

- Demovere aliquem de sententia. Plaut. *faire changer à quelqu' un le sentiment.*
Demovere hostem gradu. Liv. *Faire quitter le terrain à l'ennemi.*
- ebrius, a, um, *Enyvré, yvre.* Fortunâ dulci ebrius. *Enyvré de son bon-heur.*
- edax, o. *Grand mangeur, gourmand.* Tempus edax rerum, *Le tems consume et ronge tout.*
- Ephebus, m. Ter. *Garçon qui est au dessus de quatorze ans; jeune homme, qui entre dans l'adolescence, un Page.*
Ex ephēbis excedere, Ter. *Passer sa première jeunesse.*
- Ephemeris, f. Juv. *Regître, papier journal.*
Ponere aliquid inter ephemeridas (!), Propert. *Marquer quelque chose en son journal.*
- Ignoratus, a, um, *Inconnu.*
Per tenebras ignoratus evasit, Tac. *Il se sauva durant la nuit sans qu'on s'en aperçut.*
- permadeo, *Etre fort mouillé, et trempé.*
permadere deliciis. Sen. *Etre plongé dans les délices.*
- Demovere aliquem de sententia: *Valakinek értelmét megváltoztatni.*
Demoveri gradu: *Allapotjából alább vettetni.*
- Ēbrius, a, um: *Részeg.* Ebrius fortunâ: *A' jó szerentsével elhítte magát.*
- Ědax, -âcis: *Nagyehető.* Tempus edax rerum: *Az idő a' dolgokat megemészti.*
- Ěphēbus, i: m. 2. Gr. *Felferdültt ifjú, 14 esztendősen fellyül.*
- Excessit ex ephēbis: *Kiköltt a' gyermekégből.*
- Ěphemeris, ĩdis: f. 3. Gr. *Mindennapi jegyzőkönyv.*
Ponere aliquid inter ephemerides: *Valamit feljegyezni.*
- Ignōrātus, a, um: *Esméretlen, Nem tudatott.*
Per tenebras ignoratus evasit: (Tacit.) *Nem vötték észekbe, hogy a' fetétben elszaladott.*
- Permādeo, ui, ěre: *Merő vizes vagyok.*
permadere deliciis: *Gyönyörűségelken buborékolni.*

A két szótár figyelmes összehasonlításából az derül ki, hogy PÁRIZ szótára nemcsak a szókincs tekintetében, hanem különösen a frázisokat illetőleg is jóval gazdagabb a POMBY szótáránál. A frázisok, jelentésárnyalatok tekintetében ez a nagyobb gazdagság a másik francia forrásnak köszönhető. Lássuk hát most ezt a másik latin-francia királyi szótárt.

A másik latin-francia királyi szótár GUY TACHARD Dictionarium Novum Latino-Gallicum-a volt. GUY TACHARD (más változat szerint TACHART) 1651-ben Angoulême-ben született s 1668-ban lépett a jezsuita rendbe. Tanított grammatikát, humán tárgyakat és retorikát. Később misszionárius lett. 1680 körül d'Estrées marsallal a délamerikai gyarmatokra ment s ott élt négy évig. 1685-ben Sziámba, 1689-ben Indiába utazott s egyike volt Bengál legelső térítőinek. Itt halt meg 1712-ben. (Vö. CARLOS SOMMERVOGEL, Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. Bruxelles—Paris 1896. Tome VII, 1802.) Útleírásain kívül legjelentékenyebb munkája: Dictionarium novum Latino-Gallicum (Paris, 1687), melyet két év múlva a *Dictionnaire nouveau françois-latin* követett. A Dictionarium novum Latino-Gallicum-nak a második kiadását használtam összehasonlító munkámban. E kiadás a címlap szerint az elsőnek számos sajtóhibáját kijavította. A második kiadásnak tőlem ismert és használt példánya a 'tudós' Teleki Pálé, a nagy Teleki Mihály fiáé volt, tehát annak a Teleki családnak egyik tagjáé, melynek PÁRIZ bizalmas embere volt. Az első tulajdonos bejegyzése szerint: „Ex libris Pauli Teleki de Szék comparantis Franequerae Frisiorum A. 1697 mense Januario.“ E példány ma szintén a kolozsvári református kollégium könyvtaráé. Teljes címe: Dictionarium Novum Latino-Gallicum ex Praecipuis Linguae Latinae Scriptoribus, Grammaticis, Oratoribus, Historicis, Medicis, Jurisconsultis, Philosophis, et aliis, concinnatum: In quo Praeter adjunctam unicuique Voci Latinae significationem Gallicam, tum propriam, tum etiam accommodatam, Primitivis Vocibus sua syllabatim Prosodia accuratè affigitur. Autore G. TACHART Societatis Jesu. Ad usum principum Burgundiae Ducis et Fratrum Eius. Secunda Editio recognita, et a multis erratis, quae in priorem irrepserunt, emendata. Parisiis, Apud Andream Pralard, Bibliopolam. M.DC.LXXXIII. Cum Privilegio Regis (4r., 4 szlan levél + 1164 lap). Tehát, mint már a címlapból látjuk, e szótár XIV. Lajos unokái, a dauphin gyermekei: a burgundi herceg és testvérei számára készült, mint ahogy a POMEY szótára a dauphin használatára íródott. Ez a magyarázata annak, hogy PÁRIZ ezt a szótárt is *királyi szótárnak* hívja, s hogy két királyi szótárt emleget, noha ez utóbbinak címében nincs benne a *regium*, *királyi* jelző, csak a jellegében.

A címlap után a kiadó: Pralard ajánlása következik „A son Altesse Royale Monseigneur le Duc de Bourgogne.“ De minket

főként az *Avertissement* érdekel, mely kifejti a szótár módszerét s melynek lényeges követelményei PÁRIZ szótárában is érvényesülnek. Az *Avertissement* kiemeli TACHARD szótárának azt a tulajdonságát, hogy benne a szavak különféle használatát gazdag frázisgyűjtemény világítja meg. Az egyes címszókhoz tartozó cikkekben a frázisgyűjtemény jóval nagyobb, mint a megelőző szótárakban, de a figyelmes olvasó csakhamar észreveszi, hogy ez éppen nem fölösleges teher, mely csupán a szótár terjedelmét növeli, hanem valóban hasznos és szükséges tulajdonság. Különös gondot fordít a szók különböző jelentéseinek megállapítására. A szók jelentését illetőleg megkülönbözteti a képes, költői kifejezéseket a szavak tulajdonképeni jelentésétől, vagy, mint a címlapon mondja: az alkalmazott jelentést a tulajdonképenitől. Így e szótár a jelentéstan fejlődéstörténete szempontjából is figyelemre méltó. TACHARD szótára még azt is megjelöli, hogy az illető latin szó a klasszikus latin korszakban már régiesnek vagy elavultnak tetszett Ebben PÁRIZ is követi TACHARD-t. Nyilván TACHARD hatása látszik abban is, hogy PÁRIZ ezt az eljárást a magyar szókincsre is kiterjesztette és a székely tájszavakat *antique* jelzéssel közölte. (Vö. MELICH i. m. 176.) A fontos alaktani tudnivalókon (a szók témáján) kívül végül pontosan megjelöli TACHARD szótára a címszavakban a szótagok mennyiségét is, hogy a tanuló ifjúság idejekorán hozzászokjék a szabatos latin kiejtéshez.

POMEY szótárának frazeológiája gazdagság tekintetében nem vetekedhetik a TACHARDÉVAL. Ezt kell mondanunk róla egyéb tekintetben is, így pl. a szók pontos alaktani leírását (témáját), a jelentések szabatos megkülönböztetését illetőleg is, nem említve, hogy POMEY a szótagok mennyiségét még nem jelöli.

PÁRIZ véleménye megegyezik TACHARDÉVAL a frázisok jelentésmegvilágító értékét és a szótagok mennyiségének jelölését illetőleg is. Az olvasóhoz irt bevezetésében pontos rajzát adja a MOLNÁRÉTÓL teljesen különböző szótáriró módszerének. A szótár elrendezésében nem követ etimológiai rendet, mert nem grammatikusokat, hanem csak grammatistákat akar tanítani. Megelégszik az egyes szavaknak a tanulók számára elegendő alaktani jellemzésével. De már azokkal, akik elégnék tartják a szavakat magukban, frázisok nélkül felsorolni, nem ért egyet. Az ilyen szótár, úgymond, „lélektelen és vértelen test volna.“ Mindenféle régi verses szabályok helyett okosabbnak látja a szótagok mennyiségét a megfelelő prozódiai jelekkel felüntetni.

Ime, PÁRIZ szótáríró elvei a részletekig megegyeznek TACHARD elveivel. Persze, hogy kezdetleges volt e módszerrel szemben nagy elődje szótáríró módszere! MOLNÁR megelégszik a szógyűjteménnyel. Ha idéz is egy-egy frázist a klasszikusokból, lefordítatlan hagyja. A szótagokmennységét sem jelöli, csupán a szavak hangsúlyát. Szótáriróadalmunkban PÁRIZ jelöli először a latin szótagok mennyiségét.

Módszerük összehasonlítása után most már az következik, hogy a két szótárból mutassunk be párhuzamos helyeket. E bemutatásban természetesen mindkét részről mellőzöm a cikkeknek egymással össze nem függő adatait, csak az egymásnak megfelelő adatokat vetem össze.

TACHARD :

Aptūs, ā, ūm. dat. acc. *avec ad.* Cic. *Bien uni, Joint Lié, Ajusté, Attaché, Proportionné, Assorti, dans le propre et dans le figuré. On dit Aptior et Aptissimus, dans tous les sens d'Aptus.*

Aptus equinā setā. Cic. *Lié, Attaché avec du crin de cheval.*

Apta inter se. Cic. *Des choses qui sont bien Liées les unes aux autres, bien Assorties, qui conviennent, qui sont Justes.*

Aptus. Cic. *Propre, Commode, Avantageux, Convenable.*

Agmen aptum viae. Liv. *Une armée dans un ordre propre pour la marche, Prête à marcher.*

Venti Romanae classi quam suae, aptiores flabant. Liv. *Les vents étoient plus favorables à l'armée Romaine qu' à la sienne.*

Aptus ex sese, ou totus aptus ex sese. Cic. *Un homme qui n'a besoin de personne, Qui trouve dans soy-même ou dans son fonds tout ce qu'il luy faut pour estre heureux.*

PÁRIZ :

Aptus, a, um: *Jól hozzá-illettetett, szorítottott, kötttetett. Aptior, aptissimus.*

Aptus equinā setā: *Ló szőrrel öszve-köttetett, szorítottott.*

Apta inter se: *Szépen öszve illenek.*

Item. *Valamire alkalmas, illendő.*

Agmen aptum viae: (Liv.) *Útazásra jól elkészült sereg.*

Venti Romanae classi aptiores flabant: *Jobban szolgált a' szél a' Római hajóknak.*

Aptus ex sese: *Magától tanult, Reá született.*

Aptus mihi homo. Cic. *Un homme, qui me Revient, une personne qui revient à mon humeur, qui est de mon goût.*

Aptus mihi homo: (Cic.) *Kedvem, hámorom szerint való ember.*

Balbütio, is, ivi, itum, ire. Cic. *Begayer, N'articuler pas les mots en parlant, Estre begue, Bredouiller, Avoir la langue grasse et embarassée.*

Balbütio, ivi, itum, ire: *Rebegek, Leppegek, Selypegek.*

Balbutire de re aliqua. Cic. *Begaiier sur quelque chose; en parler comme un enfant sans jugement.*

Balbutire de re aliqua: (Cic.) *Valami dologról tsak gyermek éfszfel szólani.*

Balbutire aliquem. Hor. *Nommer quelqu'un en begaiant. Prononcer en begaiant le nom de quelqu'un.*

Balbutire aliquem: (Horat.) *Valakit gúnyolva szólitani.*

[Häbitus, a, um]

Habita est huic fides. Plaut. *On l'a crü, On luy a ajoüté foy.*

[Häbütus, a, um]

Habita est huic fides: *Híteles ember.*

Habita semper eius soror (est.) Ter. *Elle a toujours passé pour sa soeur.*

Habita semper eius soror est. *Mindenek nényeknek tartották.*

Equus habitissimus. A. Gell. *Un cheval fort gros et fort gros.*

Equus habitissimus: *Igen kövér lö.*

Equus malè habitus. A. Gell. *Un cheval maigre, mal pensé.*

Equus malè habitus: *Rofszul tartott lö.*

Vir corpulentior atque habitior. Plaut. Ter. *Un homme qui a merveilleux embonpoint, Qui est gros et gras.*

Vir habitior: *Jó testes kövér ember.*

Géläsīmus, ī. m. Plaut. *Un plaisant, un boufon, un homme, qui fait rire.*

Géläsīmus, mi: m. 2. Gr. *Nevet-ség-szerző, Udvari bolond.* (Plaut.)

Nolo è gelasimo mihi te catage-lasimum fieri. *Je ne veux pas, après que vous n'aurez servi de boufon, devenir de votre.*

Nolo è gelasimo mihi te cata-gelasimum fieri. *Hogy te eddig nékem bolondoskodtál, nem akarok én-is viszontag bolondod lenni.*

Indömītūs, ā, ūm. Cic. *Indomtable, indomté.*

Indömītūs, a, um: *Nem szelíd, Szelídílen.*

Equus indomitus. Hor. *Un cheval indomté.*

Equus indomitus: *Tanólatlan lö.*

- Ferocia et indomita ingenia** Gallorum. Liv. *Les esprits des Gaulois sont fiers et intraitables.*
- Jūcūndītās, ātis.** f. Cic. *Plaisir, Agrément.*
- Vocis jucunditas. Quintil. *L'agrément de la voix.*
- Jucunditates. Cic. *Les honnestetés.*
- Dare se jucunditati. Cic. *S'abandonner au plaisir, à la joye.*
- Tūtūs, ā, um.** Cic. Caes. *Sûr, Qui est en assurance, en parlant d'un lieu.*
- Statio tutissima nautis. Virg. *Un lieu très-sûr pour les matelots.*
- A perfidia tutus. Liv. *Qui ne craint point qu'on le trahisse.*
- Ad omnes ictus tutus. Liv. *Qui est sûr de parer tous les coups.*
- In tuto esse. Liv. *Etre en assurance.*
- In tuto collocare. Cic. *Mettre en sûreté.*
- Nutrīx, īcis,** f. Ter. Cic. *Nourrice.*
- Leonum nutrix tellus. Hor. *Une terre où il y a beaucoup de lions.*
- Africa nutrix ferarum bestiarum. Vitruv. *L'Afrique qui nourrit un grand nombre de bêtes sauvages.*
- Curarum nutrix nox. Ovid. *La nuit qui entretient le chagrin.*
- Nutricem tenus. Catul. *Jusqu'aux mammelles.*
- Nōvērcā,** ae. f. Cic. Virg. *Une marâtre, belle-mère.*
- Quibus umbra noverca est. Plin. H. *Les choses auxquelles l'ombre est nuisible.*
- Indomita ingenia** Gallorum: *Nehéz megtanítani, szelídíteni a' Frantziát.*
- Jūcūndītās, ātis: f. 3. *Gyönyörűség.*
- Vocis jucunditas: *Szónak szépsége.*
- Jucunditates: *Emberségtételek.*
- Dare se jucunditati: *Gyönyörűségre adni magát, Kedvére élni.*
- Tūtūs, a, um: *Bátorságos.*
- Statio tutissima nautis: *Bátorságos kikötő hely.*
- A perfidia tutus: *Nem fél senki árútatásától.*
- Ad omnes ictus tutus: *Senki nem bánthatja.*
- In tuto est: *Bátorságos helyen vagon.*
- In tuto collocare. *Bátorságos helyre tenni.*
- Nutrīx, īcis: f. 3. *Dajka.*
- Leonum nutrix tellus. *Oroflánt termő föld.*
- Africa nutrix ferarum.
- Nox nutrix curarum: *Ember éjjel sokat gondolkozik.*
- Nutricem tenus: *Épen a' tsetséig.*
- Nōvērcā, ae: f. 1. *Mostoha anya.*
- Umbra noverca: *Ártalmas árnyéka valaminek.*

Öbëquïto, öbëquïtäs, öbëquïtävi öbëquïtätüm, öbëquïtarë. Curt. *Parcourir à cheval, Aller à cheval autour de quelque chose.*

Agmen obequitare. Curt. *Parcourir à cheval les rangs d'une armée.* Stationibus hostium obequitare. Liv. *Parcourir à cheval les postes des ennemis.*

Tumultuoso genere pugnae obequitabat ipsis propè portis. Liv. *Il alloit caracolier en tumulte presque sous les portes de la ville.*

Hëllëbörüm, i. n. Plaut. Catul. ἑλλεβορόν. *Hellebore.*

Hëllëbörüs, i. m. Virg. Colum. *L'hellebore, herbe purgative. Elle est prise dans Horace pour du poison.*

Helleborum hisce hominibus opus est. Plaut. *Ces gens-cy ont besoin d'hellebore, ils sont fous, parce que l'hellebore est le remède de la folie.*

Perfëro, fers, tüli, lätüm, ferrë. Cic. *Porter.*

Litteras ad aliquem perferre Cic. *Porter des lettres à quelqu'un.*

Ventus nos ad littus pertulit. Plaut. *Le vent nous a poussés au rivage.*

Perferre legem. Cic. *Porter une loi.* Nuncium. Cic. *Porter une nouvelle.*

Ad me tardissimè omnia perferuntur. Cic. *J'apprens toutes choses fort tard.*

Perferre. Cic. *Supporter.*

Öbëquïto, äre: *Környülnyargalom.*

Obequitare stationibus hostium, et agmen hostium: *Környülnyargalni az ellenség táborát.*

Obequitare portis: *Lóval a kapukra menni.*

Hëllëbörüm, i: n. 2. Gr. *Ptüsüszentö gyökér, Zászpa, Fejér hünyor.*

Hëllëbörüs: *Idem.*

Helleborum hisce hominibus opus est. *Meg-kellene ezeknek bolond fejeket orvosolni.*

Perfëro, tüli, lätüm, ferre: *Általvüzem.*

Perferre literas ad aliquem: *Megvinni a levelet.*

Ventus nos ad littus pertulit: *A' partra kivitt a' fzel.*

Perferre legem: *Törvényt adni ki.* Perferre nuncium: *Valami hírt vagy izenetet mondani.*

Ad me tardissimè omnia perferuntur: *Én mindent késöre tudhatok meg.*

Item. *Elszenyvedem, Elállom.*

- Paupertatem perferre. Ter. *Supporter la pauvreté*. Supplicium perferre. Cic. *Etre puni*. Laborem perferre. Virg. *Travailler beaucoup*.
- Pērfērvīdūs, ā, ūm. Colum. *Fort chaud*. Perfervida aestas. Colum. *Un été extrêmement chaud*.
- Pērpētūo, ās, āvī, ātūm, ārē. Cic. *Continuer sans interruption*. Perpetuare verba. Cic. *Prononcer plusieurs mots sans prendre haleine*.
- Pērpētūūs, ā, ūm. Ter. *Continué, Non interrompu*. Triduō hoc perpetuo. Ter. *Pendant ces trois jours tout entiers*. Aedes perpetuae ruunt. Plaut. *La maison toute entière est renversée*. Perpetui montes. Liv. *Une longue chaîne de montagnes*. Oratio perpetua. Cic. *Un discours qu'on prononce tout de suite*. In perpetuum. Cic. *Pour toujours*. Semel et in perpetuum. Flor. *Une fois pour toutes*.
- Paupertatem, supplicium, laborem perferre: *Eltűrni, Elállani*.
- Perfervidus, a, um: *Igen hev, forró*. (Col.) Perfervida aestas: *Igen meleg nyár*.
- Perpētuo, as, āre: *Szüntelenül valamiben megmaradok*.
- Perpetuare verba. *Egy lélekzet vétellel sok szót kimondani*.
- Perpētuous, a, um: *Örökké-való, Szüntelen-való*.
- Perpetuō triduō: *Teljes három napig*.
- Aedes perpetuae ruunt: *Egészzen elfenyved a' ház*.
- Perpetui montes: *Mefz/zére kiterjedt hegyek*.
- Perpetua oratio: *Szüntelen tartó beszéd*.
- In perpetuum: *Örökké*.
- Semel et in perpetuum: *Moft az egyszer, de többé az nem lesz*. (Flor.)

E tanulságos összevetésből világosan kitetszik egyebek közt PÁRIZ lényegre törekvő és takarékos eljárása. TACHARD hatása az egész szótáron meglátszik, nemcsak az alapelvekben, hanem a részletekben is. A frázisok legnagyobb részét TACHARD szótárából merítette PÁRIZ. Értelmezésüket illetőleg azonban kiváló latin nyelvtudása nem szorul a francia nyelvű értelmezések pusztá fordítására, legfőlebb segítségül használja őket.

MELICH JÁNOS kimutatta, hogy „P. PÁRIZ a MOLNÁR szótárában levő értelmezéseket is sokszor szóról szóra átvette“ (i. m. 181). A francia forrásaival való összehasonlítás alapján ehhez azt is hozzátehetjük, hogy a címszavak értelmezésében nem ragaszkodik francia

forrásaihoz, hanem számtalanszor egyszerűen átveszi MA. értelmezéseit, mint az alábbi néhány példa mutatja:

POMEY: Demoveo. *Mouvoir d'une place. Remuer d'un lieu.*
 MA.: Demoveo, *Másívá mozdítom, Elfordítom.* PP.: Dēmōveo: *Másuvá mozdítom, Elfordítom.* | POMEY: bipedalis. *Qui a deux piés de long, ou de large, de deux piés.* MA.: Bipedális, *Kétlábni, Kétlábnymni.* PP.: Bípédális: *Két lábni, Két lábnyomni.* | POMEY: Ephemēris. *Regître, papier journal.* MA.: Ephēmeris, *Mindennapi jedző könyv.* PP.: Ephēmeris: *Mindennapi jegyzőkönyv.* | POMEY: Ignoratus. *Inconnu.* MA.: Ignorátus, *Efmeretlen, nem tudatott.* PP.: Ignorātus: *Esméretlen, Nem tudatott.* | TACHARD: Indōmitūs. *Indomtable, indomté.* MA.: Indómitus, *Nem szeléd, Szelíditetlen.* PP.: Indómitus: *Nem szeléd, Szelíditlen.* | TACHARD: Hābitus. *Tenu, Possédé.* MA.: Habitus, *Köver, díszes.* Item, *Meglőtt.* PP.: Hābitus: *Kövér, Díszes.* Item. *Meglőtt.* | TACHARD: Hēllēbōrum. *Hellebore.* MA.: Helleborum, *Ptűszentőgyöker, Zásza, vel, Fejer Hunyor, Sarga kükercz.* PP.: Hellébörum: *Ptűszentő gyökér, Zásza, Fejér hünyor.* | TACHARD: Pērpētūus. *Continué, Non interrompu.* MA.: Perpétuus, *örökkevalo, Szüntelen valo, Egymásból függő.* PP.: Perpétuus: *Örökkévaló, Szüntelen-való.*

Az összehasonlítás alapján szerzett másik tapasztalatom az, hogy két francia forrásának hézagait legfőképen MOLNÁR szótárából pótolja. PP. szótárának azon szavai, melyek mind POMEY, mind TACHARD szótárából hiányoznak, legtöbbször MA. szótárából vannak átvéve vagy szórol szóra, vagy csekély változtatással. Ime, mutatványul egynehány ilyen szó:

MA. Bācrio. *Régi edénynek neme.* PP.: Bacrio: *Régi edénynek neme.* | MA. Dialēctus, *Szoláfnac tulajdonsága, Nyelveknek mivólta.* PP.: Dialēctus: *Szólásnak tulajdonsága, Nyelveknek mivólta.* | MA. Excōsul, *Az ki Polgar mester volt, és tisztből kikölt.* PP. Exconsul: *A' ki Polgár-mester völt, 's tisztből kiköltt, Biróság viseltt ember.* | MA. Excalefio, *Megmelegülőc.* PP. Excäléfio: *Megmelegülőc.* | MA. Flagratores dicebantur illi qui mercede flagris caedi se promittebant. PP. Flāgrātōres: *Kik pénzért tsapást felvesznek.* | MA. Mesenterium, *Bélközepet valo temerdec más köveres Lantorna.* PP. Mēsenterium: *Bél közepett-való temérdek köveres lantorna, Fodor háj.* | MA. Exanthēmata, *Rűh, Himlő.* PP. Exanthēmata: *Rűh, himlő, egyéb fakadékok a' testen.* MA. Emmānuel, *Velünc valo Isten.* PP. Emmanuel: *Velünk-való Isten.*

Kutatásaink eredményeként összefoglalhatjuk:

1., hogy két francia forrása: POMEY és TACHARD szótára közül különösen a TACHARDÉ volt P. PÁRIZTA részletekig menő nagy hatással.

2. Nagy elődje: SZENCZI MOLNÁR szótára, a címszók értelmezésében legfőbb magyar forrása volt.

3. Ehhez még azt tehetjük hozzá, hogy a latin szókinccset illetőleg francia főforrásainak hézagait SZENCZI MOLNÁR szótárából egészíti ki.

Angol és német forrásaiból alkalmasint a fráziskincset gyarapította.

CSÜRY BÁLINT.

Dió. E szót törökből magyarázta MUNKÁCSI BERNÁT KSz IX, 294 s összevetette a csagatáj *jaɣak*, kirgiz *žayak*, toboli *jaɣak* (vö. kalmük *jayyak*) szóval. Az EtSz. I, 1360—1. még csak mint valószínű megfigyeltést jelezte, később GOMBOCZ ZOLTÁN is elfogadta, TÖRÖK JÁNOS pedig KCsA II, 238 Kāšyārī egyik fontos adatára való hivatkozással (*jayaq*) végleg megszilárdította ezt az etimológiát. Vö. még KSz. XX, 131. köv.

Alljon itt néhány újabb adat középpázsiai előfordulásairól. A turkiból a következő források alapján ismerem: Hui han tse tien, (kínai-turki szótár a múlt század végétől, a MTAkad. könyvtárában) يانگاق *yangaq* 'dió'; a cím nélküli négy nyelvű kézirat szótár (a Néprajzi Múz. könyvtárában) II, 67 r° *yangyak* id. (mandzsu írással); SHAW, 197 يانگاق *yangâq* 'walnut'. A Néprajzi Múzeum kézirat os ujur-kínai szótára szerint (I, 12v°) *yïngaq*.

Érdekese k a mongol adatok: az 1600 körüli kínai átírá s mongol-kínai szótárban a diót mongolul *ja'aq*-nak (= *jaɣaq*) hívják (a szótárt kiadta, minden magyarázat és átírás nélkül POZDNEEV, Lekcii po istorii mongol'skoj literatury, III, Vladivostok 1908, 8—39); a XIV. század második feléből való Hua yi yi yü című kínai átírá s kínai-mongol szótárban (MTA. könyvt.) pedig a szó *ji'aq* (= *jiɣaq*) alakban ismeretes.

E nyelvemléki adatok szabályos reflexe a Nyugat-Kínában, Kanszu tartományban beszélt monguor nyelvjárá sból ismert *dziaa* 'dió' alak, vö. A. MOSTAERT—A. DE SMEDT: Le dialecte monguor parlé par les Mongols du Kansou Occidental, IIIe partie. PEI-P'ING 1933, 77. LIGETI LAJOS.